

Pető Andrea, egyetemi docens, Közép Európai Egyetem

petoand@t-online.hu

Rajk Júlia 1956-ban

A romániai Snagovban fogságában Rajk Júlia nagy érdeklődéssel olvasta az 1956. december 4.-i nőtüntetésről az újságban megjelent szülő beszámolót. Meg is jegyezte, mint Bácskai Vera visszaemlékezéséből tudjuk, hogy tulajdonképpen jó, hogy Snagovban van, mert ha Budapesten maradt volna, akkor ő bizony a tüntetők élén lenne, és az orosz tankok jól beelőnének. Tudjuk, az orosz tankok akkor nem lőttek bele a tüntető nőkbe. Ezt Rajk Júlia, a cenzúrázott sajtótermékekből akkor nem tudhatta meg, hogy a női ellenállási forma ereje megvédte a tiltakozókat. De ez az eset jól jellemzi azokat az elméleti és módszertani kérdéseket, mellyel a politizáló nők, és a forradalmak történetének kutatójának szembesülnie kell.

Az első kérdés a kivételes, a híres a férfiak világában is ismert nők történetének irásából adódik.

Az ismert nőtörténész Laurel Thatcher Ulrich állítása, hogy "a jó magaviseletű nők ritkán csinálnak történelmet" Rajk Júliára is igaz volt. A magas, rendkívül mélyhangú, sokat dohányzó Rajk Júliát sokan nem szerették szókimondó nyerségéért, amit durvaságnak és tapintatlanságnak éltek meg. Rajk Júlia nem törődött a társadalmi elvárásokkal, csak a saját normáit követte. A 20. századi magyar történelemben kevés alakja volt, mint ő, akik személyes ellenségének tudhatta mind Rákosi Mátyást mind Kádár Jánost, akik résztvettek férje, illetve a férje rehabilitálásért fellépő Nagy Imre meggyilkolásában. Kérlelhetetlensége nagyban hozzájárult ahhoz, hogy férje temetése, 1956. október 6-án az 1956-os forradalom főpróbája lett. Ugyanakkor a struktúráján kívüli

A második 1956 emlékezetének alakulása társadalmi nemek szempontjából

Az 1956-os magyar forradalom emlékezetére is igaz a "kettéhasadt emlékezet" fogalma, amely azt jelenti, hogy míg az adott történeti esemény a történeti emlékezet része, hiszen október 23-a immár egy évtizede nemzeti ünnep, addig a nők tapasztalata, a társadalmi nemre jellemző élményük elfelejtődött. Ha kimarad a női élmény a kollektív és nemzeti emlékezetből, akkor a nőktől megtagadják annak elismerését, hogy a történeti folyamatok

aktív szereplői és cselekvő részesei voltak, illetve lehetnek a jövőben. Ha nincsenek a nők jelen a történelemben, akkor társadalmi fontosságuk napjainkban is megkérdőjeleződik.

De képes egyáltalán a történelem a másság megjelenítésére a történelmi dimenzióban? Nem olyat kérünk e számon a történetírásról, amire tulajdonképpen nem is képes? Jogos-e az a demokratikus szempontból megfogalmazott kritika?

Ha 1956 női emlékére terünk Anna Vidali a görög polgárháború esetében kimutatta, hogy annak során a nők olyan tapasztalatokra tesznek szert, mely megkérdőjelezi a férfiak/háború és nők/béke szétválasztást és a nők számára "nehezebb" visszaemlékezni a forradalomnak ellentmondásos és a férfiuralmat megkérdőjelező, felbátorító jellegzetességeire. Itt túl kell lépni azon, vajon "nehezebb-e" a nőknek visszaemlékezni a forradalomra, és azt kell elemezni, hogy történelmi kánon és ellenkánon mennyire határozza meg az emlékezés helyeit.

Az 1956-ról szóló emlékek elmesélésnek, tovább adásának színtere a család lett, ahol nem kellett a besúgóktól félni. Ezért is érdekes, hogy azok a konzervatív politizáló nők, akik szembeszállva mind az általános társadalmi előítéllettel, mind saját pártjuk értékrendszerével ma aktívan politizálnak, oral history interjúkban azt mondták, hogy azért választották ezt vagy éppen a másik konzervatív pártot, mert ahogy mondták: „ott is olyan nyelvet beszéltek, mint otthon”. A közélet és magánélet szétválasztása tehát megkérdőjeleződik a női politikai nyelv kialakulásakor.

1956 emlékezete tudniillik félig szóbeli hagyomány. A forradalom rövid ideig tartott és az azt követő elnyomás véres volt tehát a nem hivatalos 1956 emlékezet az országon belül főleg szóban maradt meg. A legújabb kori történelem (*Zeitgeschichte*) szakértőinek meg kell küzdeni azzal a "megismerési hátránnyal" Furet kifejezését használva, mely abból adódik, hogy azt a korszakot vizsgálják, melyről mindenkinek meg van a saját, "eredeti" és a kizárólagosan autentikusnak tartott emléke. 1956 emlékezete összekapcsolódott a igazság feltárásának követelésével, hogy amit a szemtanú elmondott, visszaemlékezett az az "igaz." A Ranke hagyományait követő történetírásban írott forrásokra alapul a történetírás, és a történelem tudomány volta azon múlik, hogy írott forrásokat használ forrásként. Még az "Új Történelem" írása sem hagyott fel teljesen a

"forrásfüggő" és racionális idealizmussal, tehát, hogy a történelem egésze megismerhető és nem a töredezett részlegesség lenne rá jellemző.

Magyarországon 1956 történetének megírása is ebben a keretben kezdődött, hogy létrehoztak egy olyan megismerési keretet, melyből kiderül végre, hogy "mi is történt valójában". Az oral history módszerét használva jó néhány interjú gyűjteményt hoztak létre, melynek célja az volt, hogy írásba foglalva az emlékezetet dokumentumaként elemezzék. Az írott szónak az volt a feladata, hogy bizonyítson.

Mit tudhatunk meg ebben a keretben Rajk Júliáról? Annyit, amit a Rajk László újratemetésén látunk. A többi néma csend. Éppen azért, mert a történetírás logikája azokat a területeket, ahol Júlia aktív volt: baráti vacsorák, telefonbeszélgetések, uszodai traccspartik nem tekintik az „emlékezet helyének” és ezért nem is fontos. Pedig éppen

A ránk maradt iratokból kirajzolódik kiváló politikusi ösztöne, mikor a különböző pártfunkcionáriusokkal folytatott meghatározó fontosságú tárgyalásoknál érezte meddig mehet el, mikor milyen érvet kell előhúznia. Szabadulásától Rajk Lászlónét, aki akkor a “carbonari központ”, a Szabó Ervin Könyvtár dolgozója lett, ott találjuk minden a nemzeti történetírásban említett fontos eseménynél: Nagy Imre 60. születésnapjára, 1956. október 23-a után a miniszterelnökségen meglátogatta barátait, végül a jugoszláv követségen. A Petőfi Kör partizánvitáján 1956. június 16-án az ő felszólalása volt a leghatásosabb. Rajkné kiváló taktikai érzékkel és a pártvezetés félelmeit sikeresen manipulálva tanácsadóira (Haraszi Sándor, Markos György, Losonczy Géza) támaszkodott és sikerül elérnie férje újratemetését. De idegen volt tőle a “nemzet özvegyének” szerepe és a rehabilitációért kapott 200 000 Ft-t az újrainduló NÉKOSZ céljaira ajánlotta fel, a rehabilitáltak közül egyedülálló módon. Az újratemetéssel megteremtette a Petőfi Kör és a Nagy Imre csoport között addig hiányzó politikai kapcsolatot, és a biztonságérzést, hogy telefonhívással százezreket lehet békésen mozgósítani az “ügy” mellett.

A pártellenzék, Nagy Imre köre 1956. november 4-e után Rajk Júliának nevezte, mikor a szovjet megszállás elől a jugoszláv követségen együtt kerestek menedéket.

Rajk Júlia életének elemzése túllép a hagyományos eseménytörténeti megközelítésen és meg kell érteni miért volt éppen ő ott, ahol az események történtek legtöbbször egyedüli nőként és mit jelentett a szakirodalom által “a jelenlét politikájának” nevezett jelenség az adott történeti helyzetben. Rajk Júlia életének különböző szakaszaiban harcolt a megkülönböztetés és az igazságtalanság ellen: zsidókat, politikai foglyokat, akár háborús bűnösöket is mentett, családjukat segítette, ha ő meg volt arról győződve igazságtalanul bántak velük. Rajk Júlia nem félt, a poklot ő már egyszer megjárta. Rajk Júlia 1954. októbere óta a férje emlékének megőrzéséért és a “saját névéért” harcolt, de ennek jelentését már saját maga határozta és ez a “saját név” élete során megvédte. Kérlelhetetlen szókimondása a kádári Magyarország elhallgatásokra és kompromisszumokra épülő politikai életének egyedülálló erkölcsi tekintélyű egyéniségévé tette. Nőiségét társadalmi szerepeiben élte meg, de a szerepek alakításában aktívan részt vett. Ennek a harcnak az állomásai: győzelmei és vereségei, tehát Rajk Júlia élettörténete bemutatja, hogy valósítható-e meg a mindennapok apró harcain keresztül az utópia: az autonóm, a férfi világtól szabad nő.

Mégis, ha az 1956-ról szóló eddigi női visszaemlékezéseket vizsgáljuk, akkor látjuk, hogy azok az évszámok köré épülnek, melyekre mind az 1989 előtti, mind az 1989 utáni történetírás felfűzte az események láncolatát, természetesen a politikai rendszertől függő, de a női emlékezettől és élménytől független tartalmat tulajdonítva neki. A férfiakra jellemző elbeszélési mód határozza meg a női történeteket. A megélt eseményhez kapcsolt érzelmek határozzák meg, növelik önmagunk hatalmát. De érzelmeinkre úgy emlékszünk, mikor felidézzük azt az eseményt, mikor az érzelmet először megéreztük. Az 1956-os nőtüntetés résztvevői megérezték a női szolidaritás politikai hatalmát.

“A gyász az emberiség közös nyelve.”- mondta Gallicus a Szabad Európa Rádió 1956. június 22-i adásában és ez az a nyelv, melyet Rajk Júlia mesterien és kiváló politikai érzéssel használt, hogy a Rákosi rendszer összeomoljon.

1956 nyarától Nagy Imre körül politikai kör szerveződött, melyhez Rajk Lászlóné is tartozott. A budapesti Szilágyi Erzsébet fasori Kis Lugas étterem volt a társaság törzshelye. Az étterem szabadtéri volt, szólt a zene, nem kellett félni a lehallgatástól. Az itt rendszeresen összegyülteket a börtön élmény megbonthatatlan köteléke fogta össze. A gyerekek számára közös zsúrokat rendeztek, ahol persze a felnőttek is alkalmat találtak a beszélgetésre. 1956. június 6-án ünnepelték Nagy Imre 60. születésnapját az Orsó utcában, ahol résztvett a pártellenzék színe virága, negyven-ötven ember, köztük Rajk Lászlóné. Rajk Lászlóné jelen volt az 1956-os forradalmat megelőző szinte minden informális megbeszélésen. Mégis hírnevét három formális eseményen való részvételének köszönhette. Rajknének férje történeti emlékezetéért és a saját nevéért folytatott harcban több fronton kellett harcolnia. Először is meg kellett bírkoznia a pártellenzék ellenszenvével a vaskezű, túlzottan balos belügyminiszter emléke miatt. Másodszor a nyugati emigráció, ekkor még nehezen felmérhető tömeghatású nehezteléssel figyelte a volt belügyminiszter köré épített “érzelmes mítoszt.” Eközben az akkori pártvezetés, a volt közeli elvtársak Rajknét nyíltan a munkáshatalom árulójának nevezték, de ennek ellenére Rajkné nem adta fel, hogy a saját elveinek megfelelően eltemetteti a férjét és visszaszerzi a nevét.

A partizánvita a Petőfi körben

A partizánvita volt Rajkné első nyilvános szereplése 1949 óta és az ott elhangzott beszéd jelentősége is igen nagy volt. Az ún. partizánvitát 1956. június 18-án tartották a MNH Váci utcai Központi Tisztiházában. A nézők egyharmada tiszt volt. A korábbi Petőfi Köri gyűlésekkel szemben itt a többszörösen börtönviselt kommunisták beszéltek arról, hogy a XX. kongresszus határozatainak értelmében a hibák kijavítását kérték, és saját tapasztalataikkal lelkesíteni szándékozták a szép számmal összegyűlt fiatal hallgatóságot.

Céljuk az volt, hogy bemutassák, hiába szenvedtek igaztalanul a börtönben hitüket a kommunizmusban ez nem ingatta meg, de gyökeres politikai és személyi változást akarnak a pártvezetésben. Ugyanakkor a rendkívül szép számmal összegyűlt közönséget az érdekelte. “hogyan ütik- verik vitában egymást a kommunisták.” Fontos üzenete is volt a vitának, mely egészen hajnalig elhúzódott, hogy már a kommunisták is azt hirdették, amit korábban a “jobboldali reakcióknak” tulajdonítottak.

Rajk Lászlóné felszólalása fennmaradt, egyike kevés, nyilvános politikai beszédeknek, így külön érdemes a figyelemre. A szövegből egyértelmű: nem volt előre elkészített szövege, fejből, jobban mondva szívből beszélt. Már ahogy megjelent a szónoki emelvényen kb. 10 percig tartó taps kísérte és a beszéd végén “a terem rengett a helyesléstől.” Ugyan a beszéd nem volt megírva, de világosan végiggondolt szerkezetű felszólalás volt, melyben sok költői kérdést tett fel. A beszéd hatásosságát pedig Rajkné saját szenvedése és tapasztalat hitelessége adta. Felszólalásában Rajk Lászlóné összehasonlította a Horthy rendszer és a kommunista rendszer börtöneit, és megállapította, hogy a Horthy rendszer börtöneiben jobban bántak az emberekkel. Ezek után nem állít, hanem kérdez: “Hogy lehet az, hogy a reakciók látták, és az elvtársak nem látták? Hol van a hiba ebben a rendszerben? Amely megengedhetett nem hibákat, hanem ilyen súlyos bűnöket? Hol van a hiba még ma is? Ezt ki kell mondnom, hogy ugyanazok akarnak rehabilitálni, akik ítékeztek azok felett, akiket meggyilkoltak és akiket akasztófa alá állítottak.” Majd a rehabilitáció visszásságait, különösen az 1955. novemberi határozatot elemezte és nagy meggyőző erővel jelezte, hogy Rajk László jó kommunista volt, méltó arra, hogy a későbbi fiatal kommunisták példaképnek válasszák. “Úgy érzem, hogy a Rajk kérdés is egy része annak, hogy azt az országot hogy tették tönkre, gazdaságilag, politikailag, erkölcsileg, amennyiben még annak a 800 forintot kereső embernek is megtaposták a gerincét azért, hogy megkereshesse és megtarthassa azt a 800 Ft-os állását...Nekünk magunknak a magyar népre támaszkodva kell újra visszaállítani a lenini normákat, nekünk mindannyiunknak, valamennyiünknek, régi illegális elvtársaknak és új értelmiségieknek. Kisöpörték a régi elvtársakat a pozíciójukból, ez az 1949-es Rajk perrel kezdődött.” Az üzenet világos: a régi elvtársakat háttérbe szorították az idegenek, akik kárt okoztak a pártnak. A feladat tehát Rajk László rehabilitációja, mert ezzel vissza lehet térni a széles nemzeti támogatottságú kommunista

úthoz. Alkalmazni kell a 20. Kongresszus szellemét Magyarországon is, aminek személyi következményeinek is kell lennie.¹

A beszéd szenvedélyes és spontán hatást keltett, ugyanakkor világos politikai programot is adott. A személyes szenvedés hitelessége nagy súlyt adott a mondanivalónak. A körülbelül kétezer főnyi hallgatóság állva ünnepelte a szónokot.

Huszár Tibor, aki a Petőfi Kör pártfelügyeletét gyakorolta, Az özvegy felszólalást “tragikusnak és megrázónak” nevezte 1957-es rendőrségi vallomásában.

Nemcsak Rákosi és a Rajk perben felelős pártvezetés nem volt elragadtatva Rajkné egyre növekvő szimbólikus hatalmától. A partizánvitát kommentálva Mikes Imre (Gallicus) úgy vélte, a Petőfi körüli “ifjak” Rajkné szerepeltetésével el akarták terelni a figyelmet a valódi bűnösök megbüntetéséről: “az a rehabilitáció, amelyet a tettes nyújt áldozatának, nem rehabilitáció, hanem a bűn más formában való szentesítése és az igazságtevés, mely a gyilkos szájáról hangzik el, csak a justizmord fenntartása. Az igazi rehabilitáció csak akkor kezdődne, mikor *nemcsak az elkárhozott cinkosok*, (kézírással beszúrva-P.A.) de a nemzet minden mártírja elégtételt kapna.”² A témát folytatva pedig kifejtette: “Az a messianizálás, amivel az özvegy halottját körülrajongja, részünkre idegen és érdektelen. A történelmet mi eseményei, szereplőit pedig cselekményei szerint ítéljük meg. Ezért, Rajk Lászlót bármennyire is drámai volt a végzete, nem fogjuk szoborként talpazatra állítani.”³ Ez az érv, miszerint Rajk nemcsak azért bűnös, amit, mint vaskezü belügyminiszter cselekedett, hanem azért is, mert nem az igazságot vallotta a perben, így sok ártatlan embert bajba sodort, majd a Kádár korszak párthű értékelésében visszatér.

A NÉKOSZ vezetőségében

---

¹ Marie Potoky Strasser, *Il mito che e' caduto. Ungheria 1945-1956*. Rome, Elleme, 1991 p. 87.

² Gallicus Szabad Európa Rádióban 1956. június 22-én. Reflector, No.C-339. Országos Széchenyi Könyvtár. Szabad Európa Rádió Gyűjteménye 451/1083. pp. 5-6.

³ Gallicus Szabad Európa Rádióban 1956. június 24-én. Reflector, No.C-341. Országos Széchenyi Könyvtár. Szabad Európa Rádió Gyűjteménye 451/1083. p. 4.

1956 nyarán felgyorsultak az új Magyarország létrehozásáért tett erőfeszítések. Ezen erőfeszítések megtételére a legelhivatottabbaknak magukat a volt népi kollegisták tartották. A NÉKOSZ sokat csalódott, de kiváló képzettségű és ekkorra már széles társadalmi kapcsolatrendszerrel rendelkező tagjai számára Rajk László mártíromsága testesítette meg saját elvesztette álmaikat. Rajkné szívesen beszélt a népi kollégiumokról és azt is szívesen terjesztette, hogy Rajk László Györfly Kollegista lett volna.⁴ Az ülésen Rajk Júlia bejelentette, hogy a rehabilitációra kapott 200 000 Ft-ot felajánlja a az újrainduló népi kollégiumoknak.

A temetés előkészületei

Rajk Lászlóné számára a börtönbüntetésének letöltése után az volt a legfontosabb, hogy megtudja mi történt a férjével. Rajk Lászlóné sokáig azt sem tudta, hogy hol végezték ki a férjét és hova temették. Folyamatosan levelekkel bombázta a lehetséges hivatalos szervezeket, nagy riadalmat keltve leveleivel, melyeket szorgosan továbbítottak. A PB 1956. május 24-i ülésén döntött a rehabilitáció további kérdéseiben. Nagy nyomás nehezedett a pártvezetésre: a nemzetközi kommunista mozgalomban végbement események miatt is a párttaggyűlések felszólalói világos képet szerettek volna kapni. Szintén sok kritika érte a bizonyítottság hiányával záruló bírósági tárgyalást. Rajk Lászlót is a besúgási tevékenység vádja alól bizonyítottság hiányában mentették fel.⁵ Tehát javaslatot fogadtak el egy három tagú bizottság felállítására, mely a PB egy tagjából, a Legfelsőbb Bíróság elnökéből és a Legfőbb ügyészből állt, akik javaslatot tettek a “bűncselekmény hiányában” kifejezésre változtatásra.⁶ Nem lehetett tovább halogatni, engedélyezni kellett az exhumálást.

A jegyzőkönyvből világos, hogy a temetést a legnagyobb ellenőrzés alatt akarták tartani: csak a mozgósított elvtársak részvételével, és természetesnek vették, hogy ebben a színjátékban majd Rajkné is részt fog venni. Rajk László holttestét 1949-ben a kivégzés helyszínéről, a Conti utcából a váci fegyház tbc-s részlegének hűtőkamrájába szállították,

---

⁴ Marót Miklós szóbeli közlése

⁵ MOL 276. f. 53. cs. 288. öe. p. 14.

⁶ MOL 276. f. 53. cs. 288. öe. p. 15.

majd másnap temették el a gödöllői erdőben.⁷ 1956. szeptember 27-én telefonon értesítették az özvegyeket, hogy a holttesteket megtalálták és a temetés október 1-én reggel lesz.⁸ és még aznap jelenjenek az azonosításnál Gödöllőn. Az azonosítást vezető orvos szerint az azonosításra a Tövényiséki Intézetben került sor.

Az orvosszakértő szerint Rajk azonosítása viszonylag egyszerűbb volt, hiszen magas termete és a spanyol harcokban szerzett alkarlövése miatt egyértelműen lehetett azonosítani a lepedőn összeállított csontvázat. Rajkné maga is az alkar lövés okozta roncsolást emelte ki, hiszen azt férje a kommunizmusért szerezte.⁹ A barátnő visszaemlékezése szerint mindegyike a gödöllői erdőben került sor és ezek után vitték volna a csontmaradványokat az Üllői úti klinikára a temetés előkészítésére. Rajkné szerint a “hullaház alagsorában”¹⁰ történt az azonosítási folyamat érthető módon nem zajlott le feszültségek nélkül. Az exhumálást végző orvos interjújában megemlíti azt az arany cigaretta tárcát is, amit Rajk kapott Barankovicstól. Elmondása szerint a két teljesen egyforma arany cigaretta tárca került elő a Legfelső Bíróság határozata után, melyet ott egy átlátszó zacskóban adtak át az özvegynek.

Rajknét nagyon megrázta “penészes, hangyák mászta csontok” előkerülése, és még határozottabban képviselte a teljes rehabilitáció követelését. A temetés forgatókönyvéről Rajknénak pontos elképzelései voltak. Tudta, a pártvezetés zsarolható, “egy héten át terror alatt tartotta a vezető elvtársakat azzal, hogy ha nem úgy folyik le a temetés ahogyan ő akarja, nem fog részt venni a temetésen.”

Közben a városban elterjedt a temetés híre, hogy azon az özvegy nem vesz rajta részt. 1956. szeptember 27-én délután a Pártközpontból telefonáltak a Szabó Ervin Könyvtárba, hogy a Pártvezetés határozottan ragaszkodik a temetés megrendezésének módjában, de hajlandóak a dátumban kompromisszumra és október 6-ra áttenni a temetést.

---

⁷ Kő András: A törvénytörés filmkockái. *Magyar Nemzet* 1999. május 29. p. 16.

⁸ Az exhumálás és a temetés leírását lásd Marie Potoky Strasser, *Il mito che e' caduto. Ungheria 1945-1956*. Rome, Elleme, 1991 pp. 113-120. Ettől sok részletben eltérő visszaemlékezés: Pünkösti Árpád: Halott tábormokok a lövészárkokban. Interjú az exhumálást vezető dr. Földes Vilmosossal. *Népszabadság* 1990. október 20. p. 8. OSI Archívum Hungarian Biographical Files 300/40/3/153.

⁹ Rapcsányi interjú p. 799.

¹⁰ Rapcsányi interjú p. 799.

“Ha már rendeztek kirakatpert, akkor rendezzenek kirakattemetést is”- mondta.¹¹

A visszaemlékezésekből egyhangúan kiderül a ravatalozás Rajk Júlia ötlete volt, és ehhez a végsőig ragaszkodott. Ugyanakkor tudta, hogy saját személyével, hogy t.i. távol marad a temetéstől zsarolhatja a vonakodó pártvezetést, akik persze el akarták kerülni a botrányt. A Szabó Ervin Könyvtári “carbonari” központban egyet értettek azzal, hogy a temetést meg kell rendeztetni, és a többség támogatta Rajk Júlia javaslatát, hogy “az államhatalom központi jelképének a helyén az Országházban állítják fel és hangzanak el a beszédek.”¹² Román József a kisebbséggel tartott, és azt mondta ilyen esemény megrendezésekor “öt perc alatt itt lennének a szovjet tankok”, hiszen a berlini öt nap még élénken élt mindenkinek az emlékezetében. Az egész városon átvonuló tömeg szükségszerűen elhaladna olyan épületek előtt, mint a Parlament közelében levő Akadémia utcai Pártközpont, mely egyes gyászolókat arra serkentett volna, hogy követ ragadjanak, és akkor a vérfürdőt nem lehetett volna megállítani.¹³

A másik csoport, akiknek a véleményét Rajk Lászlóné kikérte Haraszi Sándor és barátai voltak. Haraszi Sándorné szerint Losonczy és Haraszi óvta Júliát a nagy temetés következményeitől.¹⁴ Harasztit lakásán kereste fel Rajk Lászlóné, mikor Újhelyi és Losinczy is ott tartózkodtak. Itt ismertette álláspontját, hogy több mártír egyidejű temetése legyen, Parlamentben ravatalozzák fel, nagy nyilvánosság mellett vigyék a temetőbe és ő is beleszólhasson ki mondja a beszédet a sírnál.

Itt elmondta, hogy Donáth Ferenc és Haraszi felkeresték őt a *Szabad Nép* szerkesztőségében, ahol Horváth Márton, aki maga óvta őket a temetéstől, melynek “kiszámíthatatlan következményei” lehetnek. Donáth és Haraszi megígérték, hogy az “egyetemisták körében békítően fognak fellépni”. Haraszi még Horváth Mártonnak ígértet tett, hogy megpróbálja Rajk Júliát (így) lebeszélni a “fantasztikus tervekről”, hogy az egész városon áthvonuló temetési menet megrendezését követelje, és arról, hogy tiltakozásul akár távol maradjon a temetésről. Horváth Márton erről a beszélgetésről

---

¹¹ ifj. Rajk László életútinterjúja készítette Hans Henning Petzke. 1985. augusztus 24. p. 11. RFE. OSI Archívum Hungarian Biographical Files 300/40/3/153.

¹² Román József önéletrajza. 56-os Intézet Oral History Archivuma 118. I. 1986. p. 584.

¹³ Román József szóbeli közlése

¹⁴ Haraszi Sándorné interjú. Készítette Ember Mária 1991-ben. 56-os Intézet Oral History Archivuma 378. p. 59. nem hivatkozni

informálta Kovács István és Ács Lajos elvtársakat.¹⁵ Donáth felhívta Tánccost, arra kérve, hogy ne legyen rendzavarás.¹⁶ Tánccos Nagy Balázssal együtt megígérte, hogy a Petőfi Kör nem fog testületileg felvonulni, és valóban csak egy koszorút vittek, melyet Tánccos, Nagy Balázs, Jónás Ibolya helyeztek el a siron.¹⁷

Haraszi azonban úgy tűnt nem tartotta be az ígértét, legalább is azt, hogy nem mobilizálja az újságírókat. Vadász Ferenc tanúkihallgatásakor nyilvánvaló ártó szándékkal vallotta, hogy az újságírók rehabilitációs bizottságának ügyvezető elnökeként a temetés előtt 2-3 nappal határozatot hozott arról, hogy az újságírók közösen részt vesznek a temetésen. A temetés napján pedig a Bajza utcából együtt indult el 1000 újságíró. “Elöttem nyilvánvaló volt, hogy egy politikai demonstráció céljából lett megszervezve Harasziék részéről a temetésre való felvonulás.”¹⁸

Haraszi azonban mindenképpen Rajkné egyik bizalmasa volt, sok kérdésben kért tőle tanácsot, így abban az ügyben is, hogy vajon elfogadja-e Apró Antalt, mint szónokot.¹⁹ Rajkné Apró Antalt nem tekintette közvetlenül felelősnek a perért, de Rajkné azt követelte mielőtt megírja a beszédét menjen és nézze meg Rajk csontjait.²⁰ Haraszi betartotta Horváth Mártonnak tett azon ígértétét, hogy megpróbálja Rajknét jobb belátásra bírni a temetés külsőségeit illetően. Az 1957. áprilisi kihallgatásánál Haraszi a következőket vallotta a telefonbeszélgetésről: “Rajkné meglehetősen idegesen és udvariatlanul visszautasította az én intervenciómat, kijelentette, hogy elhatározását semmi sem változtathatja meg (t.i. nem akar részt venni, ha nincs ravatalozás-P.A.)”²¹ A nagyobb baj elkerülése végett végül magát Nagy Imrét kérték meg, gyakoroljon nyomást Rajknéra, amit valószínűleg meg is tett. Mikor később Donáth felhívta Rajknét telefonon, akkorra már megváltoztatta az álláspontját a temetés ügyében, és Rajkné Donáthnak nem mondta meg miért vagy kinek a hatására változtatott korábbi álláspontján.²²

---

¹⁵ Történeti Hivatal V-150.001. Horváth Márton vallomása 1957. május 6. pp. 22-23.

¹⁶ Történeti Hivatal V-150.001./5. p. 158. Donáth vallomása 1957. május 3.

¹⁷ Történeti Hivatal V-150.001/4. p. 215. Tánccos Gábor vallomása 1957. május 28.

¹⁸ Történeti Hivatal V-150.001./2. p. 77. Ezt megerősít Haraszi vallomásában Történeti Hivatal V-150.001/3. p. 112.

¹⁹ Történeti Hivatal V-150.001./2. p. 77, Vadász Ferenc vallomása 1957. június 24. és Haraszi vallomása 1957. május 16-án, Történeti Hivatal V-150.001./3 pp. 111-112., Újhelyi Szilárd vallomása 1957. május 27. Történeti Hivatal V-150.001./3. p. 289.

²⁰ Beszélgetés Rajk Júliával, Snagov 1956. december 5. 4. sz. dokumentum 1956-os Intézet Romániai iratok

²¹ Történeti Hivatal V-150.001./3. p. 76.

²² Történeti Hivatal V-150.001./5. p. 158. Donáth Ferenc vallomása 1957. május 3.

A temetés lebonyolítására társadalmi bizottság alakult, melyben Markos György képviselte a Rajk családot. A Közgazdaságtudományi Egyetemen tanító Markos György szobájának ajtaján cédula hirdette, hogy “temetési ügyben fogadok”.²³ Tánczos Gábor úgy emlékezett, hogy 1956. október első napjaiban Markos mesélte neki, folynak a temetés előkészületei és döntést kell hozni: egyedül temessék-e Rajk Lászlót, kis vagy nagy temetés legyen..²⁴

A társadalmi bizottság további tagjai Román József, Ádám György voltak. A bizottságnak az volt a feladata, hogy közvetített a család és a temetést intéző Budapesti PB illetékesei között. Bohó Róbert képviselte pedig a Petőfi Kört. A Rajk temetés megszervezése a Petőfi Kör első komoly szervezési munkája, mely összekapcsolta a Nagy Imre csoporttal. Tánczos Gábor lakásán ezzel kapcsolatban is tartottak megbeszéléseket.²⁵

A temetés előkészületei azonban “ideges hangulatban” folytak. 1956. október 1-én 1500-kor Apró Antal találkozott Rajk Lászlónéval, Rajk Jenővel, Pálffy Györgynével.²⁶ Apró Antalt felkészületlenül érte az egységesen és határozottan fellépő csoport. A fennmaradt beszámolókból úgy tűnik, hogy Rajk Lászlóné képviselte a határozott politikai rehabilitáció ügyét, “amilyen nagy hírveréssel folyt a Rajk per, olyan nagy hírveréssel mutassák meg az ártatlanságát.” Az eredetileg kis és ellenőrzött temetés helyett a Parlamentben vagy a Munkásmozgalmi Intézetben egy napig legyen Rajk László felravatalozva, álljon mellette diszörség is.

A párt meggyilkolta a férjét, ezt a nemzet előtt kell beismernie.

Senki se hihette el, hogy a párt szempontjából egyáltalán lehetséges lehetett volna “jól”, tehát súlyos politikai presztizsveszteség nélkül megrendezni a temetést. Hogy ez biztosan ne sikerüljön Rajk Júlia nagy, 16 tagú társadalmi bizottságot javasolt a temetés

---

²³ Bohó Róbert interjú. Készítette Hegedűs B. András 1987-ben. 56-os Intézet Oral History Archívum 83. sz. p. 242.

²⁴ Történeti Hivatal V-150.001./4. p. 214. Tánczos 1957. június 24-i vallomása

²⁵ Történeti Hivatal V-150.001. II/3. Alosztály ügynökjelentés 1957. április 3. p. 64.

²⁶ MOL 276.f. 62.cs. 28.öe. pp. 52-54. Apró Antal beszámolója a PB tagjainak

megrendezésének ellenőrzésére, melyben Apró Antal, Mező Imre mellett Lukács György, Haraszi Sándor, Mód Péter, Kodály Zoltán, Gáspár Sándor vagy Janza Károly, Csébi Lajos, Münnich Ferenc is részt vettek volna. Az idő sürgetett és világos volt, hogy a nagyvolumenű követelésekkel, mint a ravatal, az előkészítés, és az időpont eltolásával lépéskényszerbe hozták a döntéshozókat.

A Párt vezetés nem akart beleegyezni a nagy nyilvános temetésbe. A tárgyalásokat nehezítette, hogy a döntéshozó illetve az ügyben érintett elvtársak (Kádár, Gerő) külföldre távoztak így nélkülük, de az ő szellemükben kellett az itthon maradt második vonalbeli pártfunkcionáriusoknak dönteni. A PB határozata alapján Ács Lajos fogalmazta meg a kommuniké szövegét, melyet a PB tagjai, póttagjai és a KV titkárai előzetes véleményezésre megkaptak. Az 1956. október 3-i szövegben “a munkásmozgalom harcosait, forradalmárait megillető végtisztelet”-ről esett szó, akik a “korábbi évek provokációs pöreinek áldozatai”. Rajk László, pedig visszakapta az “elvtárs” megszólítását, és a “magyar munkásmozgalom kiemelkedő alakja” lett.²⁷ A kivégzetteket “saját halottnak” tekintik és gondoskodnak “kegyeletteljes temetésről.”²⁸

A Pártvezetők az utolsó pillanatig hallani se akartak a nagy nyilvános temetésről, és erről visszautasító magatartásáról Rajk Lászlóné Markost értesítette telefonon elsőnek néhány nappal a temetés előtt. Markos erre telefonált egy pár helyre ezzel a hírral, és egy-két nap alatt egész Budapestet mozgósították. Ekkor értették meg, mekkor hatalom van a kezükben.²⁹

1956. október 5-én pénteken 12 órával a temetés kezdete előtt megértette a Pártvezetés milyen kínos, ha Rajkné tényleg nem vesz részt a temetésen. Rajkné kérlelhetetlen volt, ha nem nyitják meg a temetőt, azzal fenyegetőzött, ő is csak a kerítésen kívül fogja elhelyezni a virágait. Utolsó pillanatban adták meg az engedélyt, hogy a temetőt megnyitják. Mindkét fél el akarta kerülni a rendzavarást, “Elég ha meglátják, mennyien vagyunk” mondták Júlia barátai.³⁰ Mindenki számára világos volt, a temetés megrendezése már túlment a kegyeleti aktuson, a temetésen való részvétel világos

²⁷ MOL 276.f. 62. cs. 28.öe. pp. 43-44.

²⁸ A szöveget lásd in *Szabad Nép* 1956. október 4.

²⁹ “Kelemen Anna” jelentése Markos Györgyről 1957. május 23. Történelmi Hivatal O 10.014, Ádám György és társai dosszié nyitva 1957. augusztus 25. p. 57.

³⁰ Marie Potoky Strasser, *Il mito che e' caduto. Ungheria 1945-1956*. Rome, Elleme, 1991 p.117.

politikai állásfoglalás. Minden gyár, egység elküldte a maga koszorúját. Legutóbbi 30 évben senki se emlékezett ennyi virágra, melyen ugyanaz a felirat volt. “nem felejtünk”. Valóban az eredetileg tervezett néhány ezer főnyi “mozgósított” helyett 350 000 ember vonult el a ravatal és a sír előtt és ez elsősorban Rajk Júlia rendithetetlenségének volt köszönhető.

A forradalomban

A *Szabad Nép* cikke nagy hatással volt az egész országban. Mérei Ferenc szerint, “mint egy Lady Macbeth úgy állt ott a Lacikával.”³¹ Lady Machbeth alakja távol áll Antigonétól, de mindkettő megegyezik abban, hogy aktívan irányította életét, cselekedett, minden nehézség ellenére. A temetés és az arról készített film és fotók ismét ismertté tették Rajknét. Az emlékezés politika dinamikájának megfelelően a Tolna megyei Műsz. községben a Rákosi utcát átnevezték Rajk utcának. A váratlan és ízléstelen ötlet Rajknét beavatkozásra serkentette, és nem törődve a korabeli sajtó lelkesedésével, mely üdvözölte a “jóvátétel” ezen módját végigtelefonálta a szerkesztőségeket és nagyjából a következő szövegű interjút adta: “Azt hiszem nem azzal áldozunk Rajk László emlékének, ha egyszerűen elkeresztelünk róla egyik vagy másik utcát. A műzsiek minden bizonnyal jószándékból, kegyeletből tették ezt. De én azt hiszem, azzal áldozunk igazán Rajk László emlékének, ha a műzsiek és a budapestiek egyaránt jól és boldogan élnek és megvalósul mindaz, amiért Rajk László harcolt.”

Rajkné rendkívül diplomatikusan fogalmazott, hiszen nem ment bele a részletekbe: mi is Rajk László “emléke”, de nem hagyott kétséget afelől, hogy egyedül ő hivatott ennek meghatározására.

A forradalom kitörésekor Berlinben pihen, ahonnan azonnal haza indul és november 1 – ra már itthon van.

---

³¹ Mérei Vera interjú Készítette Hanil Andrásné 1991-ben. 1956-os Intézet Oral History Archivuma. 306. sz. p. 225.

A mozdonyt azonban Komáromnál lekapcsolták, nem engedték át a magyar határon. Ekkor Rajkné a rá jellemző határozottsággal a komáromi határátkelőnél összegyűlt hazatérni kívánó magyarok és a határ túloldalán levő magyar határőrök között közvetíteni kezdett. Kétszer ment át a komáromi hidon a senki földjén, az ottani Nemzeti Tanácshoz. be Rajkné Budapestre. A férfi a busz megállása után leszállt és szó nélkül távozott.

Rajkné életében ez az epizód is ugyanazt a forgatókönyvet követi, mint későbbiek: nehéz helyzetben levő csoportban azonnal vezető szerepre tesz szert és mindenki meglegedésére a helyzetet megoldja. A nehéz, embert próbáló helyzetben örökre szóló barátokat szerez.

A forradalomban

Ha sikerült volna Nagy Imrének szocialista pártot létrehozni, abban Rajkné aktív egyéniségéből és erkölcsi tőkéjéből adódóan aktív szerepet játszott volna, hiszen a KV 1956. október 23-án Nagy Imre által tervezett tagjai között Rajk Júlia is szerepelt.

Rajkné németországi hazatérése után azonnal be akart kapcsolódni a forradalom eseményeibe, a *Magyar Honvédnak* adott interjú után a Parlamentbe indult, hogy “még ma szeretnék a Rádióban szólni a magyar asszonyokhoz”.³² Ennek a beszédnek nem találtam nyomát. Ha ez a beszéd elhangzott volna, utólag biztosan Rajkné szemére hányták volna, főleg azért, mert sokan saját büntudatuk miatt 1956. november 4-e után haragudtak rá, hogy a jugoszláv követségre menekülve “elárulta” Rajk László “igazi” emlékét. Ez az újságinterjú volt Rajkné egyetlen formális hozzájárulása az 1956-os forradalomhoz. Rajk Júlia 1958-as hazatértekor ugyan keringtek találgatások arról, hogy mit “nagyimrést” őt is bíróság elé állítják, de más okok mellett, ez alapján az egyetlen cikk alapján nem is lehetett.³³

A forradalom vezetői Rajkné régi harcostársai, természetes tehát, ha a Losonczy titkárságon is látták Rajk Júliát Újhelyivel, Vásárhelyi, Harasztival együtt.³⁴ 1956.

---

³² Nagy Judit: A külföld magyarjai mellettünk állnak. Reggeli beszélgetés a külföldről hazatért Rajk Lászlónéval. *Magyar Honvéd* 1956. november 3. p. 3. *1956 sajtója* Budapest, Tudósítások Kiadó, 1989

³³ *New York Times* 6 November, 1958. OSA Archives Hungarian Biographical Files 300/40/3/153.

³⁴ Történelmi Hivatal V-150.001./2. Gömöri Endre kihallgatási jegyzőkönyve 1957. június 28. p. 43.

november 3-án a Parlamentben beszélgettek a várható fejleményekről Fehér Lajos, Kádárné, Rajkné, Újhelyi, Szántó, Boldizsár, Gimes.³⁵

Ugyanaznap este Tánczos Gábor a Petőfi Kör újjáalakuló gyűlése után Ádám György hívására felkeresték lakásán Rajk Júliát, ahol “megbeszélést érdemleges politikai kérdésekről nem folytattunk. Ő mondotta el, hogy milyen nehéz körülmények között jutott haza Németországból.”³⁶

1956. november 4-én 9-kor mikor Tánczos a Jugoszláv követségre ment Rajk Júlia és a fia már ott voltak.³⁷ Ezzel az önként vállalt fogsággal Rajk Júlia életének újabb szakasza kezdődött, melyben sorsát ismét a nagypolitikai és nemzetközi játszmák határozták meg.

Bővebben lásd: Pető Andrea: *Rajk Júlia*. Budapest, Balassi, Feminizmus és történelem. 2001.
Rajk László és Júlia fényképe Szinai Miklós hagyatékából a tulajdonos engedélyével.

---

³⁵ Történeti Hivatal V-150.001./3. 1957. április 20. Haraszti kihallgatási jegyzőkönyv p. 57.

³⁶ Történeti Hivatal V-150.001./4. p. 32. Tánczos Gábor vallomása 1957. április 2.

³⁷ Történeti Hivatal V-150.001./4. p. 101. Tánczos Gábor vallomása 1957. május 8.